

Uluslararası Hukuk Süjesi Olarak Türkiye’deki Süryani Toplumu

Alaeddin Yalçınkaya*

Öz

Ortadoğu’nun en eski toplumlarından biri olan Süryanilerin önemli bir kısmı başka ülkelere göç etmiş, bölgedeki nüfusunun büyük kısmını muhtelif nedenlerle kaybetmişlerdir. Anavatanları Kuzey Irak, Güneydoğu Türkiye ve Kuzeydoğu Suriye olmasına rağmen, göçler dolayısıyla başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde Süryani diasporaları oluşmuştur. Lozan Antlaşması’ndaki “gayrimüslim azınlıklar” olarak sadece Ermeni, Rum ve Yahudi toplumlar sayılmış olup bunun dışındakiler uzun süre azınlık kapsamındaki haklardan yararlanamamışlardır. Bu anlamda Türkiye’de yaşayan diğer gayrimüslim veya gayri Türklerin azınlık vasfı kabul edilmemiştir. Bu makalede Süryani toplumunun ortaya çıkışı, yaşadığı bölünmeler, bugünkü özellikleri ile Türkiye’deki Süryanilerin durumu özetlenmektedir. Uluslararası hukukta azınlık statüsü ışığında Türk Süryani cemaatinin bu kapsamdaki statüsü tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süryaniler, Türk Süryani Cemaati, azınlıklar, Lozan Antlaşması, uluslararası hukuk süjesi.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye, alaeddinyalcinkaya@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5553-0314

Syriacs Community in Turkey as a Subject of International Law

Abstract

A significant part of the Syriacs, one of the oldest societies in the Middle East, immigrated to other countries and lost most of their population in the region for various reasons. Although their homelands are Northern Iraq, Southeast Turkey and Northeast Syria, Syriac diasporas have emerged in many countries of the world, especially in Europe, due to migrations. Only the Armenian, Greek and Jewish communities were taken into account as “non-Muslim minorities” in the Treaty of Lausanne, and others could not benefit from the rights as a minority. In this sense, the minority status of other non-Muslim or non-Turks living in Turkey has not been accepted. In this article, the emergence of the Syriac society, the experienced divisions, its current characteristics and the situation of the Syriacs in Turkey are summarized. In the light of the scope of minority status in International Law, the situation of the Turkish Syriac community in this context is analyzed.

Keywords: Syriacs, Turkish Syriac Community, minorities, Treaty of Lausanne, subject of international law.

Giriş

Kökleri antik Mezopotamya'ya dayanan Süryani toplumunu, tarihsel olarak Milattan Önce (M.Ö.) ve Milattan Sonra (M.S.) diye iki döneme ayırmak mümkündür. M.Ö. 2500 yılına kadar uzanan Süryanilerin kökeni Hz. Nuh'un oğlu Sam'a dayandırılmaktadır. Süryanilerin M.S. dönemi ise pagan kültürünü bırakıp Hristiyanlığı seçmesinden günümüze kadar gelen süreci ifade etmektedir. Süryaniler, hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde genellikle "Kadim Süryaniler" ya da "Arami Süryaniler" olarak bilinmektedir.¹

1923 Lozan Antlaşması'nda belirlenmiş olan azınlıklardan sayılmayan Türk Süryani toplumunun, Osmanlı'dan günümüze statüsü, hakları ve sorunları zaman zaman diğer azınlıklar ile Türkiye dışındaki Süryanilerin durumuyla karşılaştırıldığında ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda genel olarak azınlık statüsünün uluslararası hukuk açısından anlamı ve sonuçlarına bakıldığında, Türk Süryani toplumu söz konusu statüye sahip olmadığından uzun süre mesela bağımsız kiliselerini ve okullarını açamamışlardır. Buna karşın Türkiye'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkı tanınması ve Avrupa Birliği (AB) adaylığının kabulünden sonraki gelişmeler dikkate alındığında, 2021 itibariye bir hak kaybı olmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada Süryanilerin tarihsel evreleri ve kimliği özetlenerek, Lozan Antlaşması'ndaki azınlıklar, bu kapsamda Süryanilerin yeri, Türkiye'deki cemaat yapılanmaları, konuyla ilgili insan hakları belgeleri ele alınmaktadır. Tarihi süreç içinde farklı mezheplere ayrılmasına rağmen bu çalışmada genel olarak "Süryani toplumu" veya "Süryani Cemaati" olarak zikredilmektedir. Lozan Antlaşması'nda zikredilen "gayrimüslim azınlıklar" kapsamında sadece Yahudi, Ermeni ve Rumlara azınlık statüsü verilmesine karşın, Süryanilerin ve diğer gayrimüslimlerin de bu antlaşma kapsamında azınlık statüsüne sahip olduğu yönündeki tartışmalar da bulunmaktadır.² Makalede genel olarak azınlık kavramı, uluslararası hukukta azınlıklar ve Lozan Sözleşmesi'ndeki azınlıklar ile bu kapsamda Süryani cemaatinin statüsü tahlil edilmektedir. Süryani cemaatinin değişik vesilelerle uluslararası hukuk yollarına başvurusunun anlamı ve sonuçları ele alınmakta, birçok bakımdan uluslararası hukuk sijesi vasfı dikkate alınarak 2021 şartlarında cemaatin durumu özetlenmektedir.

Belirtmek gerekir ki bu çalışmada da kullanılan "Türk Süryani cemaati" isimlendirmesindeki "Türk" sıfatı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı anlamında olup yu-

1 Melki Ürek, "Süryanilerin Tarihi ve Sosyolojik Yapısı", *Milel ve Nihal*, 2013, 10 (02), s. 97.

2 Nazım Tural, "Lozan'ın Azınlıklar Politikası Neydi, Bugün Neredeyiz?", <https://t24.com.tr/haber/lozanin-azinliklar-politikasi-neydi-bugun-neredeyiz,235318>, (Erişim Tarihi: 23.10.2021).

karıda temas edildiği üzere Süryaniler, etnik olarak Aramî kavimlerdendir. Süryaniler, antik çağlardan günümüze yoğun olarak günümüz Türkiye sınırları içinde yer alan Tur Abdin bölgesinde (Midyat ve çevresi) yaşamışlardır.³ Bununla beraber Türkiye'deki Süryanilerin önemli bir kısmı, aşağıda ele alınacağı üzere çeşitli göçlerle çoğunlukla Batı Avrupa ülkeleri vatandaşları haline gelmişlerdir.

I. Süryani Kimliğinin Tarihsel Oluşumu

Günümüzde daha çok Türkiye ve Suriye başta olmak üzere Orta Doğu'da yaşayan Süryaniler, Sami halklardan olan Aramilerin bir kolu olup kökeni M.Ö. 11. yüzyıla kadar uzamaktadır.⁴ Dolayısıyla Aramiler, Süryanilerin atası kabul edilmektedirler. Aramiler başlangıçta göçebe bir toplum iken daha sonra Suriye'nin kuzeyine ve Mezopotamya'ya yerleşmişlerdir. Değişik dönemlerde devletler kurmuş olup kendine özgü alfabesi bulunmaktadır. Süryaniler, günümüzde sayıları azalmış da olsa kökleri antik çağlara dayanan Orta Doğu'nun kadim toplumlarından.⁵

Aramilerin ilk olarak M.Ö. 3000'li yıllarda Kuzey Arabistan ve Suriye'de görülmeye başladıkları, Arap Yarımadası'ndan Mezopotamya'ya göç eden Sami kavimlerinin bir kolu olduğu yönünde de bilgiler bulunmaktadır. Mezopotamya'da yaşayan Süryani toplumu zamanla civar bölgelere dağılmış, Irak, Lübnan, Suriye ve Türkiye gibi ülkelerde varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Şehirleşme, şehirlilik ve üst kültür bakımından diğer toplumlara örnek olmuşlardır. “Şehirliliğin özgürlüğünü, çoğulculuğunu, farklılaşmasını, uzmanlaşmasını, günümüze kadar bıraktıkları eserlerle ortaya koymuşlardır”.⁶

Aramilerin devamı olan Süryanilerin Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan geldiği bilinmektedir. Zaten Sami ırkına mensup bu topluluğun yerleşim alanları genelde Mezopotamya bölgesi olup yaklaşık beş bin yıllık geçmişe sahiptirler. Bu süreçte farklı yönetimler ile çatışmalar, göçler, başka toplumlarla karışmalar ve bölünmeler sonucu isim değişikliğine uğradıkları söylene de özellikle Hristiyanlıktan sonra Süryaniler olarak bilinmektedir. Dünyanın siyasi, ekonomik ve askeri bakımdan en hareketli coğrafyası durumundaki Orta Doğu'da Süryaniler,

3 Görkem Kızıldağ, “Hristiyanlığı İlk Olarak Benimseyen Mezopotamya'nın Kadim Cemaati Olarak Süryaniler”, <https://onedio.com/haber/hristiyanligi-ilk-olarak-benimseyen-mezopotamya-nin-kadim-cemaati-suryaniler-974322>, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

4 Ali Muzaffer Dinçol, “Ârâmîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt 3, 1989, s. 269.

5 Mehmet Ali Doğan, “Mardin'de Kumaş Baskı-Boyama Sanatı: Şimmeshindi Ailesi Örnekleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Isparta, 2017, s. 6-10.

6 Melki Ürek, *a.g.m.*, s. 97.

nüfusları azalsa da bir şekilde kültürlerini sürdürmüş, ilk Hristiyan toplumlardan biri olmuş, daha sonra cemaatin bir kısmı Katolikliğe ve Protestanlığa geçmesine karşın çoğunluk Ortodoks (Kadim) olarak kalmışlardır. Sayıları oldukça azalmakla beraber ayakta kalma başarısını göstermiş, varlıklarını günümüze kadar taşıyabilmişlerdir.⁷ Belirtmek gerekir ki Hristiyanlığı kabulünden günümüze Süryani toplumunun monofizit öğretisi, ayinlerin dili, Ortodoksluk, Katoliklik, Protestanlık ile bunların farklı ülkelerdeki kiliselerle temasları, tarihi seyir içinde Süryani Kadim yanında Nesturilik, Yakubilik, Keldanilik vb. bölünmeleri, nihayet buldukları ülke toplumlarındaki durumlarına göre geçirdiği evreler ve cemaat içindeki ayrılıklar birçok çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmış olup bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Bununla beraber toplumun geçirdiği evreler ve bölünmeleri, zikredilen bilgi ve açıklamaların birçoğunun yine cemaat mensuplarının konumlarına göre farklı veya çelişkili olabileceği açıktır.

Süryaniler, M.S. 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'ne kadar Batılı ve diğer Hristiyan topluluklarla inanç birliği içerisinde olmuştur. Bizans ve Roma coğrafyasında ortaya çıkan teolojik ihtilaflar, kiliselerin gittikçe daha fazla parçalanmasına sebep olmuş, doktrin farklılığı nedeniyle Antakya Süryani Kilisesi, Batı kiliseleri birliğinden ayrılmıştır.⁸ Bizans İmparatoru Markian'ın yapabileceği baskı ve zulüm uygulamalarından korkup Kadıköy Konsili'nin aldığı kararları benimseyen Süryaniler ise "Malkoye, Melkit" kilisesi adı altında İstanbul Patrikliği'ne bağlı kalarak yeni bir kilisenin doğmasına neden olmuşlardır. Süryanicede "Melkoye, Melkit", kralın yandaşları anlamına gelmektedir. Bu kilise günümüzde Rum Ortodoks Kilisesi adıyla anılmaktadır. Çoğunlukla Suriye'de ve Türkiye'nin güney illerinde yaşayan Hristiyanların bağlı olduğu kilisenin Patriklik Merkezi ise Suriye'dedir. Kendi içinde bağımsız olan kilise, İstanbul Rum Patrikliğine bağlıdır.⁹

Daha IV. yüzyılda Hristiyanlık, Aramî dünyasında oldukça güçlü hale gelmiş, bu itibarla Süryaniler ve Nesturiler olarak ayrılan toplum Hristiyanlığın kadim kiliselerinden kabul edilmiştir. Antakya'daki kilisenin ekümenik patriklik statüsüne yükseltilerek ayin dili Grekçe olmasına karşın Süryaniler hem ayin hem eğitim dili olarak Süryaniceyi kullanmaya devam etmiştir. Nestorius'un İstanbul patriği olmasından sonra teolojik ihtilaflar tırmanmış, bu süreçte toplumda monofizit görüşü kabul etmeyen Nesturilik yayılırken Süryanilere karşı büyük katliam

7 "Tarihimiz", İstanbul-Ankara Süryani Ortodoks Metropolitliği, <http://www.suryanikadim.org/tarihimiz.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.10.2021).

8 Melki Ürek, *a.g.m.*, s. 109.

9 Sait Susin, "İstanbul'da Süryaniler", *İstanbul'un Renkleri*, İİB Kültür Yayınları, 2020, s. 258.

gerçekleşmiştir. Sonraki asırlarda Nesturilerin bölünmesinden ortaya çıkan Kel-danilik, Katolik Süryani topluluğun ilk aşamasını oluşturmaktadır.¹⁰

Nestorius'un İstanbul patriği oluşuyla tırmanan teolojik ihtilaflar I. ve II. Efes konsillerinde kiliseler arası güç mücadelesine dönüşmüş ve İstanbul kilisesi bundan büyük ölçüde etkilenmiştir. 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili kararları sonucu Doğu Hristiyanlığı parçalanma sürecine girmiştir. Tarihin en büyük mezhep katliamları bu dönemde yaşanmış, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır Hristiyanları, farklı mezhepteki Hristiyanların korkunç saldırılarına maruz kalmışlardır. Bizans'ın diğer mezhep mensuplarına yönelik katliam politikası, Süryanilerde milliyetçilik duygularını güçlendirmiştir. VI. yüzyılda Süryani kilisesi çökertilirken Sasanilerin Bizans'a karşı saldırıları, Süryani kilisesinin yeniden diriltilmesini gündeme getirmiştir. Yakub Burdono önderliğinde yeniden kurulan Süryani kilisesi, "Yakubî Kilisesi" diye anılmaya başlanmıştır. Bundan dolayı söz konusu kiliseye bağlı toplum, birçok kaynakta "Yakubiler" olarak adlandırılmaktadır. Nihayet VII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgeye giren İslam hakimiyetiyle başta Süryaniler olmak üzere bütün bölge Hristiyanları, Bizans'ın mezhep katliamlarından kurtulmuştur.¹¹

Özetle Süryanilerin 451'deki İstanbul Rum Patrikliğinden teolojik tartışmalara dayanan ayrılış nedenleri arasında, Bizans etkisinden ve baskısından kurtulmak da bulunmaktaydı. Bu yüzdendir ki 1071 Malazgirt'te Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan'ın Bizans İmparatoru Romen Diyojen'e karşı galibiyeti sevinçle karşılanmış, altı asır boyunca Osmanlı'da güven içinde ve devlete bağlı tebaa olarak yaşamışlardır. Süryaniler, Osmanlı döneminde Ermeni kilisesi bünyesinde varlığını sürdürürken Cumhuriyet döneminde de laik devlet sisteminden memnun kalmışlardır.¹²

II. Osmanlı'da ve Cumhuriyet Döneminde Süryaniler

Osmanlı millet sistemi içerisinde Süryaniler, idari olarak Ermeni Patrikhanesi bünyesinde kabul edilmiştir. 1896'da dönemin Süryani Patriği Abdülmesih, "Ermeniler, yüzyıllarca Süryanileri asimile etmeye çalıştılar; biz de buna direndik" demiştir. Bunun temel nedeni Osmanlı millet sistemi içerisinde Süryanilerin, Ermeni milleti içerisinde değerlendirilmiş olmalarıdır. Bunun yanı sıra Ermenilerin nüfusunun daha fazla olması da Süryaniler üstünde bir baskı oluşturmuştur.

10 Serdar Örnek, "Süryani Milliyetçiliği ve Dinamiklerinin Tarihsel Analizi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2017, s. 51.

11 Mehmet Çelik, "Süryâniler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 38, 2010, s. 176.

12 Mehmet Çelik, *a.g.m.*, s. 177.

Ermeniler, Osmanlı millet sistemi içerisinde Süryaniler için, “üst iktidar” olan Osmanlı devletinin altında bir tür “alt iktidar” işlevi görmüştür.¹³ Bu durum, Süryanilerin İstanbul'da kendilerini temsil eden yeterli nüfusunun olmayışından kaynaklandığı gibi konunun Osmanlı millet sistemi boyutu da bulunmaktaydı. Zira bu sistemde Batı Hristiyanları için Fener Rum Patrikhanesi, Doğu Hristiyanları için Ermeni Patrikhanesi muhatap alınmaktaydı. Buna karşın Patrik Petrus 1873'de İstanbul'a gelerek devlet yetkilileriyle görüşmüş ve sonuç olarak Ermenilerden ayrılarak “Süryani Milleti”nin kabulünü sağlamıştır. Bununla beraber devlet uygulamalarında Süryanilerin, “Ermeni Milleti” içinde olduğu kabulü devam etmiştir.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Süryani nüfusunun kesin olarak tespiti hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Bu durum, coğrafi olarak yaşadıkları bölgelerin farklılığı, Osmanlı millet sistemi içerisinde Ermeni Patrikhanesine bağlı olmaları, özellikle 19. yüzyılda Kadim Ortodoksluk yanında Katoliklik veya Protestanlığa geçişlerle mezhepsel farklılaşma içerisinde olmalarından kaynaklanmıştır. I. Dünya Savaşı öncesi Süryani nüfusunun ne kadar olduğu tartışmalıdır.¹⁵ Türkiye'deki Süryani Kadim (Ortodoks), Süryani Katolik ve Süryani Protestan toplam nüfusunun yaklaşık 20 binlerde olduğu tahmin edilmektedir. Büyük çoğunluğunu Ortodoks Süryanilerin oluşturduğu topluluğun yaklaşık 17.000'i İstanbul'da yaşamaktadır. Cemaat işleri ise belirtilen mezhep kiliselerinin vakıfları üzerinden yürütülmektedir.¹⁶

Belirtmek gerekir ki yukarıda kısaca temas edilen Nesturi-Süryani ayrılığı kasten gözardı edilerek Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde İngilizlerin kışkırtmasıyla başlayan Nesturi isyanları zaman zaman Süryanilere mal edilmiş veya isyan hareketleri Süryani-Nesturi olarak isimlendirilmiştir.¹⁷ Özellikle Musul-Kerkük'ün Türkiye'den koparılmasında etkili olan bu isyanlarla Süryanilerin bir ilgisi bulunmamaktadır. I. Dünya Savaşı'nda Süryanilerin durumları arşiv belgelerine dayanarak incelendiğinde belirtilen sonuçlar ortaya çıkmıştır. Özellikle savaşta taraf olan devletlerin arşivlerinde bulunan kayıtlar dikkate alınmış, ABD ve İngiltere başta olmak üzere altı farklı devlet belgeleri üzerinde yürütülen

13 Ebubekir Sofuoğlu - İlke Nur Akvarup, “Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Süryaniler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (1), 2012, s. 76.

14 Ramazan Erhan Güllü, “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Süryani Kilisesi ve Süryanilerin İdaresi”, *Osmanlı Araştırmaları*, LIII, 2019, s. 297.

15 a.e., s. 295.

16 Mehmet Çelik, a.g.m., s. 176.

17 Deniz Bayburt, “Milli Mücadele Döneminde Süryaniler”, *Akademik Bakış*, cilt 3, sayı 6, Yaz 2010, s. 48.

çalışmalar sonucunda, 1915 tehcir sürecinde Süryanilere kötü muamele yapıldığı iddialarının mesnedi olmadığı tespit edilmiştir. Genellikle Ermeni soykırım iddialarına destek maksatlı tarihi gerçeklere aykırı iddialar sonucu Süryani kimliğinin uluslararası bir tarihi-politik sorun olması amaçlanmış, Nesturi isyanları ile karıştırılmış, çeşitli zeminlerde bu yönde girişimler olmuş, bununla beraber Türkiye'deki Süryani cemaati bu oyuna gelmemiştir.¹⁸

2021 itibarıyla Süryani toplumunun büyük çoğunluğu başta İstanbul olmak üzere, Mardin, Midyat, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, İzmir, Ankara'da yaşamakta olup Türkiye'nin Ermenilerden sonra en kalabalık ikinci azınlık gurubunu oluşturmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında diğer vilayetlerden artan göçlerle İstanbul'daki Süryani nüfusu artmıştır. Süryanilerin azınlıklar içinde ikinci en kalabalık olmasında Rumların büyük kısmının Yunanistan ve batı ülkelerine, Yahudilerin de İsrail'e göç etmelerinin de etkisi vardır. Dolayısıyla Süryani nüfusunun azalmasına gerekçe olarak aşağıda temas edilecek olan Lozan Antlaşmasında azınlıklardan kabul edilmemesi veya Lozan'ın yanlış yorumlanması görüşünün temeli bulunmamaktadır. Her ne kadar başka ülkelere Süryani göçü yaşanmış ise de azınlık statüleri tartışmasız olan Rum ve Yahudilerin göçü daha fazla gerçekleşmiştir.

III. Uluslararası Hukuk Süjesi Olarak Azınlıklar

Azınlıklar, yaşadıkları toplumda nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturanlardan din, dil, ırk, renk gibi yönleriyle farklı olan grupları ifade etmektedir.¹⁹ Çoğunluğa hitap eden veya onların talep ve ihtiyaçlarını dikkate alan eğitim, kültür, inanç ve gelenekler kapsamındaki uygulamalar, düzenlemeler karşısında sorunlar yaşayan azınlık gruplarının hakları, çeşitli genel veya özel sözleşmelerle teminat altına alınmıştır. Bununla beraber çoğunluğa hitap eden düzenlemelerle azınlıkların taleplerinin sınırları/kapsamı konusunda hemen her ülkede her dönemde sorunlar söz konusu olmakta, genellikle azınlıktakiler çoğunluk içinde yok olmaktan şikayet etmektedirler. Ermeni soykırım iddialarının asıl gerekçelerinden biri olarak, mesela nispi bakımdan en çok Ermeni'nin yaşadığı Fransa'nın Lyon şehrinde, bir Ermeni lise öğrencisinin Ermenice bilmediği, öğrenmek istemediği, dolayısıyla Fransız toplumunda asimile olduğu gerçeğine dikkat çekilmektedir. Bu anlamda Ermeni soykırım iddialarının temelinde batıdaki Türkofobi yanında Ermeni diasporasının diğer Hristiyanlar arasında yok olmamak için bir bakıma Yahudilerin yeniden doğuş gerekçesini oluşturan Holokost gibi, tarihi gerçeklere

18 Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü: I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, Ankara, TTK Yayınları, 2008.

19 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 114-115.

bütünüyle aykırı propaganda faaliyetleri bulunmaktadır.²⁰ Aşağıda temas edileceği üzere, sosyo-ekonomik gerekliliklerle batılı ülkelerden ikamet ve çalışma izni alma yolunda diğer gruplar gibi Süryanilerin de baskı vb. gerekçeler ileri sürmeleri, kendileri açısından daha kullanışlı yöntem haline gelmiştir.

Belirtmek gerekir ki uluslararası hukukta azınlık kavramının bağlayıcı bir tanımını yapılmamıştır. Bunun temel nedeni, devletlerin azınlık haklarının korunmasını erteleme, bu korumayı keskinleştirmeme isteğidir. Yine de azınlıklar doktrinde etnik, dinsel, dilsel vb. özellikleri nedeniyle bulunduğu ülkenin çoğunluğundan farklı, sayıca az olan ve ülkede egemen konumda olmayan, bunların yanında farklı kimliğini sürdürme bilincinde olan gruplar olarak tanımlanmaktadır.²¹ Bu tanım, BM Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu'nun yaptığı tanımdan yola çıkılarak benimsenmiş ve doktrinde de kullanılmaya başlanmıştır.²²

Birçok uygulamaya bakıldığında uluslararası hukuk açısından azınlıklar, devletin kurucu unsuruna göre egemenlik kapsamındaki yetkilerin kullanımında yetersiz veya etkisiz durumdadırlar. Bununla beraber uluslararası sözleşmelerle varlığının kabul edilerek azınlık olarak tanınması durumunda başta belirtilen farklılıklar olmak üzere diğer bir takım haklar, söz konusu topluluk için uluslararası hukuk kapsamında garanti altına alınmaktadır. Bu bağlamda aşağıda ele alınacağı üzere Lozan Antlaşması ile sayılan azınlıkların bir takım hakları aynı zamanda imzacı tarafların garantörlüğünde, sonuç olarak uluslararası hukuk açısından teminat altına alınmıştır. Buna karşın ilginç bir örnek olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 1959 Londra Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu unsuru olarak kabul edilen Türk toplumuna sadece azınlık statüsü vererek onları, belirtilen sözleşmelerle de garanti edilen egemenlik kullanımına ortak etmek istememektedir. Bu makalede Süryaniler için gündeme getirilen azınlık statüsü bir hak, bir anlamda topluluk için daha üstün bir statü iken Kıbrıs Türkleri açısından statü kaybı anlamına gelmektedir.

Azınlıkların hakları kapsamında genel düzenlemelere bakıldığında 1966'da BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme, madde 27'ye göre:²³

20 Uluç Gürkan, *Ermeni Sorununu Anlamak*, Ankara, Destek Yayınları, 2011.

21 Faruk Sönmezoğlu, v.d., a.g.e., s. 114-115.

22 Mustafa Erçakıca, "Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları Sorunu", <https://www.yeniduzen.com/uluslararasi-hukukta-azinlik-haklari-sorunu-92651h.htm>, (Erişim Tarihi: 26.10.2017).

23 Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, ed. Reşat Volkan Gürel, Ankara, Savaş Yayınevi, 2019, s. 353.

Etnik, dinsel veya dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlığa mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır.

23 Mart 1976'da yürürlüğe giren bu Sözleşmeye Türkiye dahil 172 ülke taraf-tır. Sözleşmenin belirtilen 27. maddesi dahil birçok hükmü Uluslararası Teamül Hukuku düzenlemesi haline gelen BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne dayanmaktadır. Bu gerçek dikkate alındığında 1923 Lozan Antlaşması kapsamında azınlık statüsünde kabul edilmemiş olsa da diğer devletler gibi Türkiye'nin de farklılık arzeden unsurlara karşı yükümlülükleri bulunmaktadır.

Yine Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) "Ayrımcılık Yasağı" başlıklı 14. Maddesine göre:²⁴

Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ve diğer kanaatler; ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.

Belirtmek gerekir ki AİHS, diğer sözleşmelerden farklı olarak ihlal durumunda iç hukuk yolları tüketildikten sonra uluslararası bir mahkemeye, AİHM'ne başvuru imkanı vermektedir. Bu bağlamda Süryani toplumunun başvurusu da bu sözleşme kapsamında verilen teminatlarla dayanmaktadır. Öte yandan gerek yukarıda temas edilen BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme, gerekse AİHS ile başta 12. Nolu Ek Protokol²⁵ olmak üzere bu sözleşme çerçevesindeki diğer düzenlemeler azınlık hakları konusunda ilave haklar ve teminatlar getirmektedir.

IV. Lozan Antlaşmasında Azınlıklar

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu belgesi durumundaki 1923 Lozan Antlaşması'nın III. Kısmını oluşturan 37-45 arasındaki maddeler, azınlıkların haklarını düzenlemektedir. Lozan müzakerelerinde, gayrimüslimler dışında azınlık tanımayan Türkiye, uygulamada da Osmanlı'nın klasik dönemlerindeki millet uygulamalarına benzer tarzda hareket etmiştir. Bu dönemlerde Anadolu'nun dini

24 Aslan Gündüz, *a.g.e.*, s. 366.

25 İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Ek 12 Nolu Protokol öncelikle ayrımcılık yasağı kapsamında ilave düzenlemeler getirmekte olup madde 1'e göre "Hukuken temin edilmiş tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kavramlar, ulusal ve sosyal köken, ulusal azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.", Aslan Gündüz, *a.g.e.*, s. 379.

unsurları sayılırken Müslümanlar yanında sadece Ermeniler ve Rumlar zikredilmektedir.²⁶ Bu kapsamda sözleşme metninde gayrimüslimlerden hangi toplumların kastedildiği açıkça sayılmadığı halde, uygulamada sadece Ermeni, Rum ve Yahudiler azınlık olarak kabul edilmiştir.²⁷ Sadece bu üç topluluğun azınlık kapsamında kabul edildiği, müzakere zabıtlarında da yazmaktadır.²⁸ Belirtmek gerekir ki 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md.31'e göre, uluslararası sözleşmelerde tartışma konusu olup sözleşme metninde muğlak kalan bir konuda öncelikle sözleşme eki durumundaki müzakere metinlerine müracaat edilir.²⁹

Lozan Antlaşmasının azınlıklarla ilgili kısmında bu hususta açık bir ifade yer almamakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti azınlık politikalarını bu esas üzerine inşa etmişti. Süryaniler, Nesturiler, Keldaniler gayrimüslimlerden olmalarına rağmen diğer azınlıkların sahip olduğu haklardan (kendi okullarını açmak gibi) yararlanamamışlardır.³⁰ Bunun nedenine dair bir iddiaya göre "Atatürk'ün yakın dostu" olarak kabul edilen dönemin Süryani Ortodoks Patriği Mor Ignatius III. İlyas Şakir, azınlıklardan olmayı reddetmiştir. Belirtmek gerekir ki İlyas Şakir'in "Biz hukuk-ı ekalliyet istemiyoruz" duruşunun arkasında, Türkiye-Irak sınırındaki uyuşmazlıklar yanında Nesturilerin İngilizlere olan yakınlığından dolayı Süryanilerin de olumsuz etkilenmesinden kaçınmak saiki bulunmaktadır. Bu açıdan Süryani Kadimlerin, itikadi bakımdan da uzlaşmaz problemlerinin bulunduğu Nesturilere karşı Türklerle birlikte ve aynı statüde yaşamayı tercih ettikleri, birçok yönüyle makul görülmektedir.³¹

2021 itibariyle uluslararası hukuk sijesi olarak Süryani toplumunun durumunu tahlil ederken öncelikle geçerli olan hukuk mutabakatlarına bakmak gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki Lozan öncesinde de İslamî kaynaklara dayalı Osmanlı hukuk sisteminde azınlıkların inanç ve ibadet özgürlüğü aynı zamanda dini bir gereklilik idi.³² Lozan'ın zikredilen maddelerinin Süryani kimliğini kapsayıp

26 Behlül Özkan, *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan*, Yale University Press, 2012, p. 117.

27 Ramazan Erhan Güllü, "Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Azınlıklara Yönelik Politikaları", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII/2, 2018, s. 270.

28 Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler*, takım II, cilt 2, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970, s. 11-14.

29 İlyas Doğan, *Devletler Hukuku*, 3. bs., Ankara, Astana Yayınları, 2016, s. 61-62.

30 Ömer Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", *Süryaniler ve Süryanilik*, haz. Ahmet Taşğın, vd., cilt II, Ankara, Orient Yayınları, 2005, s. 240.

31 Deniz Bayburt, *a.g.m.*, s. 67.

32 Mashood A. Baderin, "Islam and the Realization of Human Rights", *Research Handbook on International Human Rights Law*, ed. Sarah Joseph v.d., Lansdown, Edward Elgar Publishing, 2010, p. 462.

kapsamadığı tartışmasından çok bu toplumun inanç ve ibadet serbestliği konusundaki özgürlüklerine bakmak gerekmektedir. Türkiye'nin AİHM'nin yetkisini kabul etmesi ve AB üyelik sürecindeki yasal değişiklikler öncesinde en az azınlıklar kadar toplumun çoğunluğunu oluşturan Müslümanların da inanç ve ibadet kapsamında birçok mağduriyetleri bulunduğu önemli bir gerçektir. Söz konusu süreçte bu alanda önemli düzeltmelerin gerçekleşmiş olması ayrı bir konudur. Bu makalenin konusunun 2021 itibarıyla, Süryani toplumunun uluslararası hukuk süjesi olma vasfı çerçevesindeki, aşağıda ele alınacak olan davaları ve sonuçları olduğunu, dolayısıyla Lozan Sözleşmesi'ndeki tartışmalı azınlık kavramının zaten AİHM sürecinde anlamı kalmadığını belirtmek gerekmektedir. Bununla beraber Lozan'da gayrimüslim vatandaşlara tanınan inanç, ibadet, eğitim, mabet, mezarlık vb konulardaki hakları garanti eden 40-44 arasındaki maddeleri açıklar.³³ Bu maddeler kapsamındaki hakları, Süryani toplumu da kullanabilmektedir.

Belirtmek gerekir ki 45. madde “Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklara tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır” hükmüne karşın Batı Trakya Türkleri bu konuda oldukça mağdur durumdadır. Bu yönüyle Lozan Antlaşması'na taraf ülkelerin garantörlük vasıfları da tartışmalıdır. Öte yandan yaklaşık iki asır önce günümüzdeki Ermenistan'ın bulunduğu coğrafyada yer alan Revan Hanlığı nüfusunun yaklaşık yüzde 90'ı Türk olmasına rağmen bugün Türklerin hakları bir yana Ermenistan'da Türk veya cami kalmamıştır.³⁴ Belirtmek gerekir ki Yunanistan'ın söz konusu sözleşmenin gereklerini kendi vatandaşlarına uygulamaması, onların sözleşme ile garanti altına alınmış haklarını ihlal etmesi, Türkiye'nin de karşılıklılık ilkesine başvurmasını, kendi vatandaşlarının haklarını kısıtlamasını gerektirmez. Bununla beraber azınlıklar konusunda Türkiye'ye karşı yöneltilen eleştirilerin, başta Yunanistan, Ermenistan, İsrail olmak üzere diğer ülkelerdeki Müslümanlara ve Türklere karşı yapılan ihlal, hatta soykırıma varan baskı ve zulümler söz konusu olduğu zaman da gündeme gelmesi gerekmektedir.

Lozan Antlaşması'nın belirtilen maddelerinde, azınlık statüsü kapsamında sadece “gayrimüslim azınlıkların” zikredilmiş olması, bu kapsama Ermeni, Rum ve Yahudiler dışındaki Süryani ve diğer toplulukların da dahil olduğu anlamına gelmediği, mesela Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi açısından da geçerli olduğuna yukarıda işaret edildi. Esasen cumhuriyetin ilk on yılları, ekonomik ve idari konularda olduğu gibi farklı toplum kesimlerinin insan hakları kapsamında-

33 Aslan Gündüz, *a.g.e.*, s. 685-686.

34 Mustafa Aydın, “Revan: Ermenistan Cumhuriyeti'nin Bugün Erivan Şeklinde Anılan Başşehri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt 35, s. 26-29.

ki eylem, söylem ve etkinlikleri açısından da sorunludur. AİHS'ne taraf olmasına karşın AİHM'ne başvuru hakkı ancak 1987'de tanınmıştır. Esasen 1970'lerden itibaren İttihat ve Terakki'den cumhuriyetin ilk on yıllarına bir anlamda miras kalan merkezîyetçi ve resmi ideoloji kapsamındaki düzenleme ve uygulamalara karşı 1960'lardan itibaren itirazlar yükselmiş, başta ceza kanunu olmak üzere birçok alanda çok sesliliği ve inanç özgürlüğünü esas alan uygulamalara geçilmiştir. Şüphesiz bu süreçte küreselleşme ve neo-liberalizm gibi uluslararası akımların yönlendirmelerinden doğan yeni dinamiklerin Türkiye'yi de etkilemesi söz konusudur.³⁵

Uluslararası hukuk süjesi (kişisi), iç hukuk süjesiyle paralel özelliklere sahiptir. Belirtmek gerekir ki her hukuk alanı kişisi farklı özelliklere sahip olup örneğin evlilik hukuku süjesi olmak için ayırt etme gücü ve 17 yaşını doldurmuş olma şartını gerektirdiği halde miras hukukunda bu zorunluluk bulunmamaktadır. Genel olarak hukukta kişi demek, ilgili hukuk düzeninin haklar bahsettiği, borçlar yüklediği, bu kapsamda akit yapma hakkı bulunan varlık demektir. Uluslararası hukuk süjesinin ise üç temel özelliği bulunmaktadır: Haklardan yararlanma, onları kullanma iktidarına sahip olmak; uluslararası hukukun verdiği davranış kurallarına uymak ve diğer süjelerle hukuki ilişkilere girme ehliyetine sahip olmak. Bu bağlamda uluslararası hukukun asli kişileri devletler ve uluslararası örgütler olduğu halde bireyler, ulusal ve uluslararası kuruluşlar sınırlı, istisnai süjeler olabilmektedir.³⁶ Gerek bireyler gerekse ulusal ve uluslararası dernekler, vakıflar, şirketler gibi kuruluşların uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası mahkemeye başvurmaları, haklarını talep etmeleri onları aynı zamanda uluslararası hukuk süjesi haline getirmektedir. Hukukun/uluslararası hukukun bahsettiği haklardan yararlanmayı, uluslararası mahkemeler nezdinde yararlanmayı talep etme ehliyeti, aynı zamanda sorumlulukları yerine getirmeyi gerektirmekte, benzer durumdaki süjelerle hukuk zemininde sorumluluk altına girme ehliyetini vermektedir.³⁷ AİHM ve Uluslararası Ceza Mahkemesi nezdinde kişi ve kuruluşların

35 Yüksel Demirkaya, «Küreselleşmenin Kamu Yönetimi Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği», *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, cilt 14, sayı 2, 2006, s. 144.

36 Aslan Gündüz, *a.g.e.*, s. 4.

37 Bireyler ve hükümet dışı kuruluşların, belirtilen etkinlikleri dikkate alındığında uluslararası hukuk kişisi vasfı kazanmasından çok uluslararası hukukun geçerlilik alanına dahil olabildikleri, bir hükümet dışı kuruluşun uluslararası alanda fiilen ne kadar etkili olsa da bu uluslararası hukuk kişisi olamayacağına dair karşıt görüş de bulunmaktadır. İlyas Doğan, *a.g.e.*, s. 92. Birey veya hükümet dışı kuruluşların mesela Milletlerarası Adalet Divanı'na başvurusunun kabul edilmediği dikkate alındığında bu görüş doğrudur. Bununla beraber devletlerin de gerektiğinde bireyler veya hükümet dışı kuruluşlarla akit yaptıkları, yükümlülük altına girdikleri veya hak talep ettikleri, Uluslararası Adalet Divanı dışındaki mahkeme vb. zeminlerde dava-

haklarını talep edebilmeleri, sınırlı da olsa onları uluslararası hukuk süjesi haline getirmektedir.³⁸

V. Hukuk Kişisi Olarak Süryani Vakıfları

Hukuk kişisi (süjesi), o hukuk alanında hak talep etme, mükellefiyet altına girebilme, akit yapabilme ehliyetine sahip olan gerçek ve tüzel kişiler demek olduğuna yukarıda işaret edildi. İç hukukun her alanına göre hukuk kişisi değişebilmektedir.³⁹ Örneğin evlilik hukukunda süje olmak ancak gerçek kişiler açısından mümkün olup tüzel kişiler bu hukuk alanının süjesi olamazlar. Üstelik 8049 Sayılı Türk Medeni Kanunu, md. 124'e göre ayırt etme gücüne sahip olma ve reşit olma (18 yaş) şartı vardır.⁴⁰ Halbuki miras hukukunda ayırt etme gücü ve yaş şartları yoktur. Borçlar Hukuku söz konusu olduğunda ise tüzel kişiler de süje olabilmektedir. Bu anlamda cemaat vakıfları, dernekleri ve diğer kuruluşlar başta medeni hukukun birçok dalı olmak üzere iç hukuk dalının doğal süjesidirler. Bununla beraber uluslararası hukuk süjesi olmaları ise istisnai olup genellikle sorun/konu uluslararası alana, uluslararası yargı yoluna taşındığında gerçekleşebilmektedir.⁴¹

Diğer vatandaşlar gibi her Süryani de başta medeni hukuk olmak üzere birçok hukuk dalının doğal kişisidir. Bu çalışmaya konu olan “Süryani toplumu” ise cemaat vasfından çok kurulan vakıf, dernek vb. kuruluş olarak hukuk kişiliği kazanmaktadır. Yukarıda kısaca temas edilen Arami grupların, antik çağlardan günümüze, bazen monofizit temelli bazen uluslararası siyasi savrulmalar sonucu ortaya çıkan Süryaniler, Nesturiler, Keldaniler ile Süryanilerin Kadim (Ortodoks), Katolik, Protestan vb. kiliseler haline geldikleri bir vâkıdır. Bu gerçek ışığında iç hukuk veya uluslararası hukuk açısından “Süryani toplumu” veya “Süryani cemaati” adıyla bir tüzel kişilikten çok, bir kısmı zikredilen tüzel kişilik kazanmış kiliseler veya bu kapsamdaki kuruluşlar halinde hukuk kişilikleri bulunmaktadır. Hükümet dışı ulusal kuruluşlar olarak örneğin okul açma, yardım toplama, mabet inşa etme gibi faaliyetlerde farklı dernekler veya vakıflar halinde örgütlenmiştir. Aşağıda ele alınan uluslararası mahkemelere başvurması sonucu Avrupa Konseyi Komisyonu'nun muhatap kabul etmesiyle de uluslararası hukuk süjesi haline gel-

cı/davacı oldukları dikkate alındığında bu yaklaşım geçerliliğini kaybetmektedir. Günümüzde devletlerin bu alandaki tekellerinin gittikçe zayıfladığı da önemli bir gerçektir.

38 Aslan Gündüz, *a.g.e.*, s. 5.

39 Aslan Gündüz, *a.g.e.*, s. 4.

40 “Türk Medeni Kanunu”, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>, (Erişim Tarihi: 31.03.2022).

41 İlyas Doğan, *a.g.e.*, s. 91.

miştir. Bu anlamda Lozan'da azınlık olarak kabul edilen Ermeni, Rum ve Yahudi toplumlari da çatı mabetler ve kuruluşlar halinde hukuk kişiliği kazanmışlardır. Dolayısıyla söz konusu sije olma unsuru bütün Süryanileri kapsamaktan çok zikredilen kuruluşlar açısından geçerlidir.

Belirtmek gerekir ki Cumhuriyet öncesinde de gayrimüslim Türk vatandaşlarının oluşturduğu hayır kurumlarına cemaat vakfı denilmiştir. 1936'da bu vakıfların düzenledikleri beyannameler ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kütüğe tescil ve kayıtları yapılmıştır. Böylece, cemaatlere ait bu hayır kurumları vakıf olarak kabul edilmiştir. 5737 sayılı Vakıflar Kanununun 3. maddesine göre cemaat vakfı, "Vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince tüzel kişilik kazanmış, mensupları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkiye'deki gayrimüslim cemaatlere ait vakıflar" olarak tanımlanmıştır. Bu vakıflar, 5737 sayılı Vakıflar Kanununun 4. maddesine göre ayrı ayrı özel hukuk tüzel kişisi olup; aynı kanunun 6. maddesine göre de kendi mensuplarının seçtiği yönetim kurulları tarafından yönetilirler. Cemaat vakıfları terimi esas itibariyle Cumhuriyetin ilanından önce gayrimüslim Türk vatandaşlarının kurduğu vakıfları ifade etmekte olup günümüzde 167 cemaat vakfı vardır. Bunlar arasında Süryanilerin, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde kayıtlı 10 vakfı bulunmaktadır.⁴²

- Beyoğlu Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı
- Diyarbakır Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı
- Mardin Süryani Kadim Deyrulzarafan Manastırı ve Kiliseleri Vakfı
- Midyat Süryani Deyrulumur Mor Gabriel Manastırı Vakfı
- Midyat Süryani Kadim Cemaati Marborsom ve Mart Şemuni Kiliseleri Vakfı
- İdil Süryani Kadim (Mor Dodo) Kilisesi Vakfı
- Elazığ Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı
- Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı
- Midyat Süryani Protestan Kilisesi Vakfı
- Mardin Süryani Protestan Kilisesi Vakfı

AB adaylığı kapsamındaki reformlar ve uyum yasaları çerçevesinde vakıflar mevzuatında 2003, 2008 ve 2011 yıllarında, azınlıklar açılımı olarak da ka-

42 "Önde gelen Süryani Kilise vakıfların kuruluş bilgileri", <https://www.vgm.gov.tr/vakif-sorgulama/vakif-sorgulama?Page=1&SearchKeyword=s%C3%BCryani&FoundationCategoryId=2>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

bul edilen düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda cemaat vakıflarının taşınmaz mallarına yönelik uygulamaların düzeltilmesi için adımlar atılmıştır. 2008 tarihli Vakıflar Kanunu ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün üst karar organı olarak yapılandırılan Vakıflar Meclisi ve bu mecliste cemaat vakıflarının bir daimi temsilcisinin bulunması, mevzuat çalışmalarını hızlandırmıştır. Böylece kurumlar arası ilişkilerin güçlenmesine aracı olunarak sorunların çözümünde önemli bir rol oynamıştır.⁴³

2003 ve 2008'deki düzenlemeler, cemaat vakıflarına ait taşınmazların önemli bir kısmının iadesi sürecini başlatmıştır. Bununla beraber üçüncü şahıslara satılan veya devredilen taşınmazlar, söz konusu düzenlemenin kapsamına alınmamıştır. Cemaat vakıflarının 1936'dan sonra edindikleri ve 1974'ten sonra Hazineye devredilen gayrimenkullerinin çoğunluğu, çıkarılan kanun hükmünde kararnameyle 12 senelik bir süre içinde geri verilmiştir.

Yakın zamana kadar Süryanilerin asıl yerleşim yerleri, yukarıda işaret edildiği gibi Mardin/Midyat, Diyarbakır, Elazığ ve Adıyaman idi. Dolayısıyla vakıflarına ait mal varlıklarının çoğu bu bölgelerde bulunmaktaydı. Geçen süre içinde yapılan kadastro çalışmaları sonucu Midyat bölgesinde, Süryanilere ait gayrimenkullerin çoğu Hazine'ye veya Orman Bakanlığı'na geçmiştir. Orman Bakanlığı'na geçen gayrimenkuller, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu kapsamına girmediği için iadesi söz konusu olamamıştır. Çünkü bu yasa kamulaştırma, satış ve trampa nedeniyle devlete geçen malları kapsamamakta idi. Buna karşın Hazine'ye geçenlerden, zikredilen yasanın geçici 7. ve geçici 11. maddeleri kapsamına girenler iade edilmiştir. Belirtilen gerekçelerle yasa kapsamına girmediği için iade edilemeyen Midyat Mor Gabriel Manastırı Vakfı'na ait gayrimenkuller için dönemin Başbakanı nezdinde girişimler başlatılmıştır. Bunun üzerine 30 Eylül 2013'de demokrasi konusunda geniş bir reform yelpazesi ilan edilmiş, "Mor Gabriel Manastırının arazisi, manastır vakfına geri dönecek" sözü verilmiştir.⁴⁴ Daha sonra 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu Geçici 7. ve 11. maddeler kapsamında, gayrimenkullerin iadesi için Süryani vakıflarının yaptığı başvurular üzerine 57 adet taşınmazın iadesi uygun görülmüştür. Bu kapsamda belirtilen Vakıflar Kanunu'nun geçici maddelerine göre birçok taşınmaz, ilgili cemaat vakıflarına verilmiştir. Daha önce 4771 Sayılı kanunun uygulaması kapsamında Beyoğlu

43 "Cemaat Vakıflarının Mallarının İadesi ve Tazminat Ödenmesine dair Değişiklikler", <https://www.tusev.org.tr/userfiles/images/CemaatVakiflariVakaAnaliziTR.31.10.13.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

44 "Syriacs to Regain Mor Gabriel's Land", <https://www.hurriyetdailynews.com/syriacs-to-re-gain-mor-gabriels-land-no-move-on-halki-seminary-in-democratization-package-55408>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

Süryani Kadim Meryamana Kilisesi Vakfı'nın 1 taşınmazı vakıf adına tescil edilmiş idi. 5737 Sayılı Kanunun Geçici 7. Maddesi kapsamında 2 Süryani Vakfının 37 taşınmazı, 11. madde kapsamında 5 Süryani Vakfının 20 taşınmazı, Geçici 13. Madde kapsamında ise 4 Süryani Vakfına ait 55 taşınmazı, söz konusu vakıflar adına tescil edilmiştir.⁴⁵

Öte yandan Mardin'in 2017'de büyükşehir olmasının ardından köyler resmi olarak mahalleye dönüştürülmüş ve il idaresine bağlanmıştır. Bu yasal değişikliğin ardından Mardin Valiliği tarafından tasfiye komisyonu oluşturulmuştur. Bu değişiklikler cemaatin taşınmazlarını etkilemiş, Mardin Valiliği Devir Tasfiye ve Paylaştırma Komisyonu tarafından, Süryanilere ait çok sayıda kilise, manastır, mezarlık gibi mülkleri kamu kurumlarına devredilmiştir. Bu kapsamda mezarlıklar Mardin Büyükşehir Belediyesi'ne, kilise ve manastırlar Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiş, arazileri ise Hazinesinin kullanımına bırakılmıştır.⁴⁶

Mor Gabriel Manastırı Vakfı bu kararlara itiraz etti. Valilik mevcut yasal düzenlemeleri dikkate alarak Mor Gabriel Vakfının yaptığı itirazların tamamını reddetti. Konunun kamuoyunda gündeme gelmesinin ardından ibadethane ve mezarlıkların Diyanete tahsis kararı iptal edilerek Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredildi. 2018 yılında mağduriyetin giderilmesi için hükümet tarafından yapılan çalışmaların ardından 7013 Sayılı Torba Kanunda mülklerin iadesinin sağlanması için yasal düzenleme yapıldı. 27 Mart 2018'de yasanın kabul edilmesinin ardından 55 adet kilise ve taşınmaz, ilgili vakıflara iade edildi.⁴⁷

Dünyanın en eski mabetlerinden olup 179 yılında inşa edilmiş olan Elazığ Süryani Kadim Meryamana Kilisesi'nin bünyesinde yer aldığı Vakıf, Vakf-ı Mazbutaya, yani Vakıflar Genel Müdürlüğü yönetimine alınmıştır. Bunun üzerine vakıf yetkilileri mahkemeye başvurmuştur. Açılan dava kazanılmış, Mazbut Vakıf statüsünden çıkarılıp, yeniden cemaat vakfı statüsü verilmiş ve vakfın hakları ve gayrimenkulleri söz konusu vakfa iade edilmiştir. Belirtmek gerekir ki bu iade, azınlık vakıfları arasında Mazbut Vakıf statüsünden çıkarılıp cemaat vakfı yapılan tek örnektir.⁴⁸

45 "Vakıflar Kanunu", <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5737.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.11.2021).

46 "Süryani Kiliseleri Diyanete Verildi", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/suryani-kilisel-eri-diyante-verildi-767396>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

47 Mahmut Bozarslan, "Süryaniler Mallarına Kavuştu", 3 Haziran 2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/suryan%C4%B1ler-mallar%C4%B1na-kavustu/4421444.html>, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).

48 Gözde Yılmaz, «Türkiye'de Yaşayan Süryanilerin Sosyo-Kültürel Durumlarının Medya Üzerinden Analizi», http://kongrekaraburun.org/wp-content/uploads/2015/08/images_2015_Tam

Süryani toplumunun vakıflar ve kiliseler konusunda sorunlarının çözümünde zaman zaman aksamalar bulunmaktadır. Adıyaman’da Metropolitlik bulunmasına karşın cemaat vakfı olmayan, sınırlı mensubu bulunan bir Süryani toplumu mevcuttur. 1984 yılında papaz yokluğundan Adıyaman Kilisesi kapanarak mazbut statüsüne alınmış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne geçmiştir. Önemli bir kısmı Almanya’da bulunan cemaat üyelerinden bazıları zaman zaman kiliseyi ziyaret etmeye devam etmiştir. İstanbul Metropoliti, 10 Temmuz Mor Petrus, Mor Pavlos (Hristiyan azizleri) günlerinde ayin yapmıştır. 2001 yılında Adıyaman’a atanan Rahip Melki Ürek, dağılan Adıyaman Süryani cemaatini toplamıştır. 10 Temmuz 2005’deki ayine il valisinin katılması, bölgedeki sayısı az olsa da Süryani toplumu-devlet ilişkilerine özel bir anlam kazandırmıştır. 2021 itibariyle Adıyaman ve civar illerden Süryaniler, kilise çatısı altında mevcudiyetlerini sürdürmektedirler.⁴⁹

Hemen bütün cemaat vakıflarını etkilemekte ortak olan diğer bir sorun ise iptal edilen seçim yönetmeliğidir. 19 Ocak 2013 yılında, azınlık vakıflarının seçim yapmasını sağlayan yönetmelik iptal edilmiş ve 2021 itibariyle Vakıflar Genel Müdürlüğü yeni bir yönetmelik çıkarmamıştır. Yönetmelik iptalinden sonra geçen süre içerisinde mevcut yönetim kurulu üye sayılarında ölüm, istifa vb. sebeplerle eksilmeler yaşanması dolayısıyla birçok vakıf olağan iş akışını dahi yönetemez hale gelmiştir. Bu aksaklığın giderilmesi, iş ve işlemlerinin devamlılığı için Vakıflar Genel Müdürlüğü, 11 Mart 2019 tarihinde bir genelge yayımlayarak yeni düzenleme yapılıncaya kadar mevcut yönetim kurulu üye sayısı eksilen vakıflarda, kalan yönetim kurulunun kararıyla kendi cemaati arasından yönetim kurulu üye sayısını tamamlayabilecekleri yönünde bilgilendirme yapılmıştır.⁵⁰

Bu bölümde bir kısmına temas edilen olaylar ve işlemler, ilgili kamu birimlerince kabul edilerek gereği yerine getirilen başvurular, yargı kararları, Lozan’da azınlık statüsü tartışmalı olan Süryani toplumunun özellikle son on yıllarda birçok sorununun çözüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla bu toplumun “azınlık” statüsünün kabul edilmemesinden dolayı bir kaybı söz konusu değildir. 1987’de AİHM’nin yargı yetkisinin kabul edilmesinden sonra insan hakları alanındaki düzenlemeler sonucu azınlık kapsamındaki dahil Süryani toplumunun hukuk

Metinler_B9_1_GzdeYılmaz_Tumaelik.pdf, s. 8-9, (Erişim Tarihi: 4.12.2021); Davanın ayrıntıları için bkz. “Yargılama Usulü Kararları”, *Danıştay Dergisi*, sayı 142, 2016, s. 375-393.

49 “Adıyaman’da Süryanileri Ağlatan Buluşma”, <http://suryaniler.com/haberler.asp?id=170>, (Erişim Tarihi: 5.12.2021).

50 “VGM’den Tartışılacak Karar, Vakıflar Seçimsiz Yönetim Kurulu Üyesi Atayabilir” <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/22189/vgm-den-tartisilacak-karar-vakiflar-secimsiz-yonetim-kurulu-uyesi-atayabilir>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

sijesi statüsü yolu açılmıştır.⁵¹ Valilikler, ilgili bakanlıklar ve yargı aşamalarındaki işlemlerin doğal sonucu, Süryani toplumu kurumlarının tüzel kişiliğinin, ilgili alanlarda hukuk kişiliğinin kabul edildiğini göstermektedir. Bu husus son derece önemli olup gayrimüslim unsurlardan olduğu halde nüfus miktarı farklı olan, Süryani kiliseleri ile mukayese edilebilen mesela Sebatayist, Nesturi, Yezi-di, Bahai vb. toplumların bu derecede kabul edilmiş, uygulamaya geçmiş aktör veya hukuk kişisi özellikleri bulunmamaktadır. İzleyen bölümde ise söz konusu toplumun uluslararası hukuk sijesi vasfını da kazandığını göstermektedir.

VI. Süryani Vakıflarının AİHM Başvurularının Uluslararası Hukuktaki Anlamı

Uluslararası hukukun asli sijeleri devletler ve uluslararası örgütlerdir. Başta çok uluslu şirketler ve yapılanmalar olmak üzere hükümet dışı ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile bireylerin, uluslararası hukuk sijesi olma durumları istisnaidir. Bireyler veya kuruluşların diğer sijelere karşı uluslararası yargı yoluna başvurularının kabulü, asli olmayan süje haline gelmelerinde en yaygın yol olduğu görülmektedir. Bununla beraber aşağıda ele alınacak olan davalara ihtiyaç duyulmaması halinde de AİHM'ne başvuru hakkı tanınan bir ülkenin bütün vatandaşları ve kuruluşları, doğal olarak uluslararası hukuk sijesi adaydır.

Yukarıda belirtildiği gibi 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu kapsamına girmeyen Süryani kuruluşlarına ait gayrimenkuller Orman Bakanlığına geçmiş ve iade edilmemişti. Midyat'ta bulunan Mor Gabriel Manastırı Vakfı, kadastro çalışmaları neticesinde Orman Bakanlığına geçmişti. Vakıf adına manastır duvarının içinde kalan (manastırın koruma duvarı da dahil) 276 dönüm ile manastırın dışında kalan 60 dönümlük arazinin kendi adına tescili istemiyle, Midyat Kadastro Mahkemesine dava açılmıştı. Mahkeme, kadastro çalışmasının 1988'de kesinleştiğini, başvuru tarihinin ise 23 yıl sonra yapıldığını, dolayısıyla 10 yıllık hak düşürücü zamanaşımının gerçekleştiğini dikkate alarak talebi reddetmiştir. Davanın reddedilmesinin ardından Vakıf yetkilileri 2011 yılında AİHM'ne başvurdu.⁵² 2019 yılında verilen AİHM kararı, ulusal mahkeme kararlarının uygunluğuna hükmederek talebi reddetti. Vakıf yetkilileri AİHM'nin bu kararının siyasi olduğunu iddia etmelerine karşın gerek ulusal mahkemelerin gerekse AİHM'nin kararındaki siyasi unsur veya neden konusunda bilgi vermemişlerdir. Bununla beraber AİHM tarafından davanın kabulü, her ne kadar talep

51 AİHM'nin tam bir mahkeme haline geldiği sistem 11. Protokol ile 1998'de kurulmuş olup daha önce Komisyon ve Divan halinde iki birimden oluşmaktaydı. Türkiye, 1987'de Komisyonun yetkisi, 1989'da ise Divanın yetkisi kabul edilmiştir.

52 Bülent Sağıroğlu, «İnziva Odası İçin AİHM'ye», *Hürriyet*, 29.07.2013.

reddedilmiş olsa da söz konusu vakfın uluslararası hukuk süjesi haline gelmesi açısından önemlidir.

Süryani toplumunun uluslararası hukuk süjesi olma sürecinde ilginçtir ki daha sonra reddedilmiş dava devam ederken Avrupa Konseyi yıllık raporunda bu davaya da temas etmiştir. Raporda, dava konusu arazinin mülkiyeti kapsamında Süryani Ortodoks Mor Gabriel Manastırı davasının devam ettiğini, bu kapsamda Avrupa Konseyi'nin 1625 sayılı (2008) kararının bütünüyle uygulanması gerektiğini belirterek gayrimüslimlerin dava açmaya ihtiyaç duymaması için gerekli tedbirlerin alınması hatırlatılmaktadır. Bu bağlamda gayrimüslim azınlıkların mülkiyet ve hakları konusunda ilgili mevzuatın, mülkiyet haklarının tüm alanlarını kapsayacak şekilde gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁵³ Daha dava devam ederken Avrupa Konseyi raporunda, Süryani cemaati ile ilgili dava dikkate alınarak Türkiye'ye bir anlamda uyarıda bulunulması söz konusu vakfı aynı zamanda uluslararası ilişkiler aktörü haline getirmektedir. Uluslararası hukuk süjesi, yukarıda belirtildiği gibi söz konusu hukuk zemininde hak talep edebilme ehliyetine sahip olabilmek iken uluslararası ilişkiler aktörü ise bağımsız karar balabilme, aldığı kararlar diğer aktörleri etkileyebilme kapasitesinin bulunması olarak tanımlanmaktadır.⁵⁴

Bunun yanında Süryani Katolik cemaatinin de 2021 itibariyle AİHM'de görülmekte olan bir davası mevcuttur. Cemaat vakıflarının iadesi için çıkarılan yasa, kamulaştırma, satış ve trampa nedeniyle devlete geçen malları kapsamadığından Süryani Katolikler, Mardin'de 1895'te açılmış olan Süryani Patrikhanesi'nin, 1979'da kamulaştırılıp hazineye devredilerek müze yapılan bir bölümünün içine, kiliseye ait yaklaşık 200 metrekarelik kısmın da dahil edilmesinin iptali talebiyle dava açmışlardır. İlk derece mahkemesinin talebi reddi ve temyiz sürecinin tamamlanması üzerine Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Anayasa Mahkemesi de talebi reddetmiştir.⁵⁵ Bunun üzerine AİHM'ne başvuruda bulunulmuş olup 2021 itibariyle dava süreci devam etmektedir.

Öte yandan Süryani Katolik Kilisesi Vakfı'nın AİHM'ne diğer bir başvurusu üzerine, Taksim'deki Sacre Coeur Kilisesi'nin 49 yıllığına vakfa tahsisine dair düzenleme yapılmış ve davanın, tarafların uzlaşması ile dostça çözümünün önu açılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresi altındaki kilise, sinagog gibi mabetlerin azınlık vakıflarına bedelsiz olarak tahsisi kararı, benzer durumlarda diğer

53 "Commission Staff Working Document", *Turkey 2019 Report*, Brussels, 29.5.2019, s. 37.

54 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa, Alfa Akademi, 2017, s. 60.

55 "Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı Başvurusu", <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/757>, (Erişim Tarihi: 5.12.2021).

kuruluşların da AİHM'ne başvuru gereğini ortadan kaldırmaktadır.⁵⁶ Belirtmek gerekir ki söz konusu karar sadece Yahudi, Ermeni ve Rumların dışında diğer azınlıklar için de geçerli olduğu metinden anlaşılmaktadır.

VII. Türkiye'deki Süryani Nüfusunun Azalması ve Pozitif Ayrımcılık

Yukarıda işaret edildiği gibi Süryani toplumunun Türkiye'deki nüfusu gittikçe azalmaktadır. Sosyal ve siyasi gelişmeler yanında özellikle de I. Dünya Savaşı ve ertesinde önemli göçler yaşanmıştır. Son büyük Süryani Göçü 1960'lı yıllarda başlamış, 1970'li ve 1980'li yıllardan itibaren hızlanmıştır. Batı ülkelerine yönelen bu göçler her ne kadar “misafir işçi” statüsüyle başlasa da iç ve dış politik gelişmeler, sosyo-ekonomik zorunluluklar, güvenlik ve terör sorunları benzeri olaylarla da artarak devam etmiştir. Burada temas edilen Süryani toplumunun 1923 Lozan Antlaşması kapsamındaki azınlıklardan kabul edilmemesi, toplum nüfusunun zamanla azalmasının gerekçesi kabul edilemez. Belirtmek gerekir ki diğer gayrimüslimler gibi Süryanilerin, aşağıda belirtilen statülerde batılı ülkelere kabulü çok daha sorunsuz gerçekleşmiş, toplum mensupları da refah seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde yaşamayı tercih etmiştir. Bu bağlamda Avrupa'ya yönelik Süryani göçleri üç dönem halinde ele alınmaktadır:⁵⁷

1. 1965-1975 arasında daha çok geçici işçi;
2. 1975-1984 döneminde genellikle mülteci;
3. 1984-2009'de daha önce göçenlerin yakınlarını getirmesi ve ailelerin birleşimi.

Belirtilen dönemler arasındaki göç nedenleri gruplandırması kesin olmayıp, bu dönemler dışında da işçi, mülteci veya aile birleşimi ile diğer başka şekillerdeki göçler, doğal olarak gerçekleşmiştir. Örneğin 1990'lı yıllardan sonra da Avrupa'ya siyasi sığınmacı olarak giden Süryanilere rastlanmaktadır.⁵⁸

Yukarıda zikredildiği gibi Süryaniler Orta Doğu'nun en eski toplumlarından biri olup çoğunlukla Türkiye, Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan'da yaşadığı halde önemli bir kısmı da Hindistan'da bulunmaktadır. Türkiye'dekiler dahil Orta Doğu'daki Süryaniler, daha çok Ortodoks, Katolik ve Protestanlar olmak üzere üç ana mezhebe ayrılmışlardır. Belirtilen mezheplere ait kiliseler üzerinden cemaat

56 Burcu Çalık, “Azınlıklara İbadethane Müjdesi”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/azinliklara-ibadethane-mujdesi-/1209191>, (Erişim Tarihi: 07.11.2021).

57 Naures Atto, *Hostages in the Homeland, Orphans in the Diaspora; Identity Discourses Among the Assyrian-Syriac Elites in the European Diaspora*, Leiden University Press, 2011, s. 144.

58 Ramazan Turgut, “Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. Yüzyılda Türkiye'den Avrupa'ya Göç Süreci”, *Mukaddime*, 7 (2), 2016, s. 284; doi: 10.19059/mukaddime.81485.

kurumsallaşmış ve kimlik kazanmıştır. Irak'a 2003 ABD müdahalesi ve 2011'de başlayan çatışmalar sürecinde Süryaniler hem Irak'ta hem de Suriye'de büyük sıkıntılara maruz kalmışlardır. Mağduriyetler çoğunlukla dini ve siyasi nedenlerden kaynaklanmıştır. Orta Doğu'daki dış müdahaleler, terör ve iç savaşlar sonucu birçok Süryani göç etmek zorunda kalmış, zaman içinde baskılara maruz kalarak yurtlarını terk etmiş veya din değiştirmişlerdir.⁵⁹ Bununla beraber Irak'a 2003 ABD müdahalesi ile başlayan, iç savaşlarla devam eden süreçte bir milyondan fazla Müslümanın öldürüldüğü, on milyonlarcasının sakat kaldığı veya mülteci olarak başka ülkelere göç etmek zorunda kaldığı, çocuklarının satıldığı, dolayısıyla bölgede sadece Süryanileri kapsayan bir mağduriyetin olmadığını belirtmek gerek. Hatta yıllarca süren saldırılarda zaman zaman yüzlerce Müslümanın ölümü sıradan haber olarak geçiştirilirken Ermeni, Süryani, Ezidi gibi gayrimüslimlerin hedef alındığı, bazen sadece yaralanmalarla sonuçlanan saldırılar dahi uluslararası medyada geniş yer almış, bu anlamda Süryanilerin mağduriyetinin duyurulmasında bir anlamda pozitif ayrımcılık yapılmıştır.

2020 itibarıyla dünyadaki Süryani Ortodoksların nüfusu yaklaşık beş milyondur. Bu nüfusun üç milyondan fazlası Hindistan'da yaşamaktadır. Geriye kalanı ise başta Ortadoğu olmak üzere Avrupa ve Amerika ülkeleri ile Avustralya'ya dağılmış durumdadır, Türkiye'deki nüfus ise göçler sebebiyle büyük oranda azalmış, 25.000 civarına düşmüştür.⁶⁰ Belirtmek gerekir ki ülkenin öncelikle sosyo-ekonomik şartları, başta Almanya olmak üzere batı ülkelerine bir şekilde yerleşmeyi cazip hale getirmiş, işçi alımının sona ermesinden sonra da birçok Müslüman Türk, illegal yolları dahi kullanarak Avrupa ülkelerine göç etmeye çalışmışlardır. Müslüman Türklerden Avrupa'ya gidip orada oturma ve çalışma izni almak isteyenlerin çok azı bunu başarabildiği halde diğer gayrimüslimler için olduğu gibi Süryaniler de bu konuda pozitif ayrımcılığa tabi olmuşlardır. Öte yandan "baskıya uğrama" iddiaları, siyasi sığınmacılıkta geçer akçe haline gelmiştir. Bu yüzden oran olarak Süryanilerin göçü çok daha yüksek olmuştur. Öte yandan sosyo-ekonomik seviye yükseldikçe ailelerin daha az çocukla iktifa ettikleri bir gerçektir. Bu bağlamda genellikle yurt dışı bağlantılı ticaret ile meşgul olan Süryanilerin, Türkiye ortalaması üzerinde ekonomik imkanlara sahip oldukları, dolayısıyla gittikçe doğum oranlarındaki azalmanın toplam nüfus içindeki oranının düşmesinde etkili olduğu görülmektedir.

59 Melki Ürek, *a.g.m.*, s. 96.

60 Sait Susin, "Onların Kiliselerini Kullanırken Onların Koyduğu Kurallara Uymak Zorundayız" https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-85291-sait_susin_quotonlarin_kiliselerini_kullanirken_onlarin_koydugu_kurallara_uyamak_zorundayizquot.html, (Erişim Tarihi 11.11.2021).

Daha önce Ortodoks Süryaniler, özellikle göçün artmasıyla İstanbul'da mabet sıkıntısı yaşamış, Latin Katoliklerin kilisesini kullanmak zorunda kalmışlarsa da⁶¹ 2021 itibariyle Türk Süryani cemaatinin vakıflar, eğitim, okul, mabet gibi konularda hiçbir sorunu kalmadığı cemaatin önde gelenleri tarafından ifade edilmiştir. Antalya Diploması Vakfı'nca organize edilen toplantıda Sait Susin, cemaatin son derece huzur ve rahat için yaşadığını anlatırken okul açılması konusunda başvurularının normal prosedür çerçevesinde ilerlediği esnada ilgili bakanın hususi aracılığına teşekkür etmiştir. Diğer Türk vatandaşlarının benzer girişimlerindeki bürokratik usuller cemaat okulu için istenmemiş, bizzat bakanın aracılığı ile bazı yükümlülüklerden muaf tutulmuş ve okulun açılışı derhal gerçekleşmiştir. Aynı oturumdaki Arami, Keldani, Nesturi ve diğer gayrimüslim cemaat temsilcileri de vakıf mallarının iadesi, mabetlerinin ve okullarının faaliyete geçmesi başta olmak üzere her konuda hükümetin hususi desteklerinden dolayı teşekkürlerini beyan etmişlerdir.⁶² Belirtmek gerekir ki ilgili devlet kurumlarına devredilen gayrimüslim vakıfları iade edilirken Müslüman vakıfları için böyle bir konu gündeme gelmemiştir. Bu gerçek, Süryaniler de dahil gayrimüslimlere, önemli ölçüde pozitif ayrımcılık uygulandığının delilidir. Bu bağlamda belirtilen kiliseler halinde kimlik kazanan Türkiye'deki Süryani cemaatinin/cemaatlerinin, başta azalan nüfus sebebiyle birçok sebepten dolayı pozitif ayrımcılığa tabi olduğu, Lozan'daki azınlık kavramı tartışmalarına takılmadan ulusal ve uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edildiği görülmektedir.

Sonuç

Orta Doğu'nun kadim toplumlarından olan Süryaniler, Hristiyanlık sonrası monofizit tartışmaları, kilise anlaşmazlıkları sonucu ortaya çıkan Nesturiler, Yakubiler, Keldaniler gibi Aramilerin kollarından birini oluşturmaktadır. Çoğunlukla Ortodoks kilisesine mensup olan Süryaniler'in bir kısmı sömürgecilik döneminde batılı ülkelerin cemaat üzerindeki etkileri sonucu Katolik ve Protestan gibi farklı kiliselere ayrılmıştır. Türkiye'de genel anlamda Süryani cemaati adıyla zikredilmekle birlikte bu makaleye konu olan hukuk kişisi olarak öncelikle çoğunluk durumundaki Süryani Kadim (Ortodoks) cemaati kastedilmekte, diğerlerinin hukuk yollarına başvuruları, alınan sonuçlar ile kurumlaşma ve tüzel kişilik kazanma süreçlerine de temas edilmektedir.

61 *a.e.*

62 Alaeddin Yalçınkaya, "Antalya Diploması Forumu ve Türk Dünyası", <https://www.turkish-news.com/tr/content/2021/07/02/antalya-diploması-forumu-ve-turk-dunyasi/>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

Anavatanları Orta Doğu coğrafyası olan Süryaniler, çeşitli nedenlerle topraklarından uzaklaşmış ve halen ayrılmaya devam etmektedirler. Bu nedenle özellikle Kuzey Avrupa'da çok güçlü diasporaları oluşmuştur. 2021 itibariyle Türkiye'de Süryanilerin büyük çoğunluğu İstanbul'da yaşamakta olup en kalabalık 2. gayrimüslim azınlık toplumu durumundadırlar. Geçmişte teamülen farklı uygulamalarla karşılaşmış olsalar da gümümüzde Lozan Antlaşması'nda tanınan azınlıklardan oldukları, bu antlaşma ile garanti edilen haklardan yararlandıkları açıktır. Süryaniler, öncelikle Roma ve Bizans'ın katliamlarına karşı kendilerini koruyan Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı yönetimlerine sadakatleri, aynı zamanda inançlarının gereği olarak tarih boyunca tebaası oldukları devletlerle uyumlu vatanadaş ilişkisi içinde olmuşlardır.

Lozan'da azınlık statüsü kapsamında cemaat isimleri yerine genel olarak "gayrimüslim azınlıklar" zikredilmiş, uygulamada bu kapsamdaki ayrıcalıklardan sadece Ermeni, Yahudi ve Rumlar yararlanmıştır. Diğer gayrimüslim cemaatler yanında Süryanilerin de azınlık haklarından yararlanma girişimleri başarısız kalmış, yakın zamana kadar mesela kendi okullarını açamamışlardır. Türkiye'nin AİHM'nin yetkisini kabul etmesi, özellikle de AB'ye tam üyelik yolunda adaylık sürecinin başlamasından sonra bu kapsamdaki sorunlar çözülmüş, daha önce el konulan gayrimüslim vakıf malları iade edilmiştir.

Geçen süre zarfında Süryani toplumunun nüfusu, özellikle göçler sebebiyle önemli miktarda azalmıştır. Bu azalmanın sebebini, azınlık statüsünde kabul edilmeyişine bağlamak hatalı yaklaşımdır. Çünkü tartışmasız bu statüde olan diğer üç cemaatin de nüfusları azalmıştır. Bu bağlamda sosyo-ekonomik durumu, Türkiye ortalamasının üzerinde olan gayrimüslim azınlıkların gittikçe daha az çocuk yapması, başta Almanya olmak üzere gelişmiş batı ülkelerine göçte Hristiyan olmalarından dolayı pozitif ayrımcılığa tabi tutularak kolayca kabulünü de hesaba katmak gerekmektedir. Öte yandan cemaat mensuplarının din, dil, eğitim, ibadet, mabet gibi konularda uğradıkları haksızlıklar kapsamında birçok somut örnek verilebilir. Bununla beraber Türkiye'nin çoğunluğunu teşkil eden Müslüman Türklerin de 1980'lere kadar ibadet, dini eğitim, kılık-kıyafet kapsamındaki suçlar ve cezalar ile milliyetçi-sosyalist yelpazedeki faaliyetleri, eylemleri, görüş beyanları, hatta okuduğu kitapları yüzünden birçok haksızlıklara uğrayanlar, kamu hizmetinden mahrum kalanlar, ömrünü hapiste geçirenler, hatta idam edilenler de oldukça fazladır. Bu bağlamda Türkiye'de azınlıklara veya Süryanilere yönelik bir haksızlıktan çok zaman zaman nükseden insan hakları problemleri söz konusudur.

Bu çalışmada ele alındığı üzere, Türkiye’deki Süryani cemaati mensupları, gerek ibadet, eğitim, mabet kapsamındaki talepleri, gerekse el konulan vakıf malları konusunda cemaat kimliği ile vakıflar halinde hukuk yollarına başvurarak iç hukuk süjesi haline gelmişlerdir. Daha sonra AİHM’ne başvurusundaki talebi reddedilmekle beraber, başvuru ehliyetine sahip Uluslararası Hukuk süjesi vasfı tescil edilmiştir. Nitekim bu yargı süreci devam ederken Avrupa Konseyi de bu toplumun hakları konusundaki hassasiyetini dile getirirken aslında cemaatin aynı zamanda Uluslararası İlişkiler aktörü olduğunu tescil etmiştir. Bu gerçekler ışığında, Süryanilerin, Lozan’daki “garyimüslim azınlıklar” kapsamına alınmamasının, hak kaybı olarak bir anlamı kalmamıştır.

Kaynakça

“Adıyaman’da Süryanileri Ağlatan Buluşma”, <http://suryaniler.com/haberler.asp?id=170>, (Erişim Tarihi: 5.12.2021).

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa, Alfa Akademi, 2017.

Atto, Naures, *Hostages in the Homeland, Orphans in the Diaspora; Identity Discourses Among the Assyrian-Syriac Elites in the European Diaspora*, Leiden, Leiden University Press, 2011.

Aydın, Mustafa, “Revan: Ermenistan Cumhuriyeti’nin Bugün Erivan Şeklinde Anılan Başşehri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt 35.

Baderin, Mashood A., “Islam and the Realization of Human Rights, *Research Handbook on International Human Rights Law*, ed. Sarah Joseph v.d., Lansdown, Edward Elgar Publishing, 2010.

Bayburt, Deniz, “Milli Mücadele Döneminde Süryaniler», *Akademik Bakış*, cilt 3, sayı 6, Yaz 2010.

Bozarslan, Mahmut, “Süryaniler Mallarına Kavuştu”, 3 Haziran 2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/suryan%C4%B1ler-mallar%C4%B1na-kavustu/4421444.html>, (Erişim Tarihi: 02.04.2022).

“Cemaat Vakıflarının Mallarının İadesi ve Tazminat Ödenmesine dair Değişiklikler”, <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/CemaatVakiflariVakaAnaliziTR.31.10.13.pdf>, (Erişim Tarihi, 6.11.2021).

“Commission Staff Working Document”, *Turkey 2019 Report*, Brussels, (Erişim Tarihi: 29.5.2019).

Çalık, Burcu, “Azınlıklara İbadethane Müjdesi”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/azinliklara-ibadethane-mujdesi-/1209191>, (Erişim Tarihi: 7.11.2021).

Çelik, Mehmet, “Süryânîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 38, 2010.

Demirkaya, Yüksel, “Küreselleşmenin Kamu Yönetimi Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, cilt 14, sayı 2, 2006.

Dinçol, Ali Muzaffer, “Ârâmîler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt 3, 1989.

Doğan, İlyas, *Devletler Hukuku*, 3. bs., Ankara, Astana Yayınları, 2016.

Doğan, Mehmet Ali, “Mardin’de Kumaş Baskı-Boyama Sanatı: *Şimmeshindi* Ailesi Örnekleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Isparta, 2017.

“Elazığ Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı”, <https://www.cemaat-vakiflaritemsilcisi.com/index.php/vakiflar/67-elazig-suryani-kadim-meryemana-kilisesi-vakfi>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

Erçakıca, Mustafa, “Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları Sorunu”, <https://www.yeniduzen.com/uluslararasi-hukukta-azinlik-haklari-sorunu-92651h.htm>, (Erişim Tarihi: 26.10.2017).

Güllü, Ramazan Erhan, “Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye’nin Azınlıklara Yönelik Politikaları”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII/2, 2018; doi: 10.26650/jes181206.

_____, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Süryani Kilisesi ve Süryanilerin İdaresi”, *Osmanlı Araştırmaları*, LIII, 2019.

Gündüz, Aslan, *Milletlerarası Hukuk*, ed. Reşat Volkan Gürel, Ankara, Savaş Yayınevi, 2019.

Gürkan, Uluç, *Ermeni Sorununu Anlamak*, Ankara, Destek Yayınları, 2011.

Kızıldağ, Görkem, “Hristiyanlığı İlk Olarak Benimseyen Mezopotamya’nın Kaim Cemaati Olarak Süryanile”, <https://onedio.com/haber/hristiyanligi-ilk-olarak-benimseyen-mezopotamya-nin-kadim-cemaati-suryaniler-974322>, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

“Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı Başvurusu”, <https://kararlarbilgiban-kasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/757>, (Erişim Tarihi: 5.12.2021).

Meray, S. Lütfi, *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler*, takım II, cilt 2, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970.

“Önde gelen Süryani Kilise vakıflarının kuruluş bilgileri”, <https://www.vgm.gov.tr/vakif-sorgulama/vakif-sorgulama?Page=1&SearchKeyword=s%C3%BC-ryani&FoundationCategoryId=2>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

Örnek, Serdar, “Süryani Milliyetçiliği ve Dinamiklerinin Tarihsel Analizi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.

Özkan, Behlül, *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan*, Yale University Press, 2012.

Sağiroğlu, Bülent, “İnziva Odası İçin AİHM’ye», *Hürriyet*, 29.07.2013.

Sofuoğlu, Ebubekir - Akvarup, İlke Nur, “Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Süryaniler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 2012.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2000.

Susin, Sait, “İstanbul’da Süryaniler”, *İstanbul’un Renkleri*, İİB Kültür Yayınları, 2020.

_____, “Onların Kiliselerini Kullanırken Onların Koyduğu Kurallara Uymak Zorundayız”, https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-85291-sait_susin_quotonlarin_kiliselerini_kullanirken_onlarin_koydugu_kurallara_uymak_zorundayizquot.html, (Erişim Tarihi: 11.11.2021).

“Süryani Kiliseleri Diyanete Verildi”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/suryani-kiliseleri-diyane-767396>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

“Syriacs to Regain Mor Gabriel’s Land”, <https://www.hurriyetdailynews.com/syriacs-to-regain-mor-gabriels-land-no-move-on-halki-seminary-in-democratization-package-55408>, (Erişim Tarihi: 06.11.2021).

“Tarihimiz”, İstanbul-Ankara Süryani Ortodoks Metropolitliği, <http://www.suryanikadim.org/tarihimiz.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.10.2021).

Tural, Nazım, “Lozan’ın Azınlıklar Politikası Neydi, Bugün Neredeyiz?”, <https://t24.com.tr/haber/lozanin-azinliklar-politikasi-neydi-bugun-neredeyiz,235318>, (Erişim Tarihi: 23.10.2021).

Turgut, Ramazan, “Bir Halkın Göç Hikâyesi: Süryanilerin XX. Yüzyılda Türkiye’den Avrupa’ya Göç Süreci”, *Mukaddime*, 7(2), 2016; doi: 10.19059/mukaddime.81485.

“Türk Medeni Kanunu”, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>, (Erişim Tarihi: 31.03.2022).

Ürek, Melki, “Süryanilerin Tarihi ve Sosyolojik Yapısı”, *Milel ve Nihal*, 10 (02), 2013.

“Vakıflar Kanunu”, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5737.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.11.2021)

Yalçınkaya, Alaeddin, “Antalya Diplomasi Forumu ve Türk Dünyası”, <https://www.turkishnews.com/tr/content/2021/07/02/antalya-diplomasi-forumu-ve-turk-dunyasi/>, (Erişim Tarihi: 24.10.2021).

“Yargılama Usulü Kararları”, *Danıştay Dergisi*, sayı 142, 2016.

Yılmaz, Gözde, “Türkiye’de Yaşayan Süryanilerin Sosyo-Kültürel Durumlarının Medya Üzerinden Analizi”, http://kongrekaraburun.org/wp-content/uploads/2015/08/images_2015_TamMetinler_B9_1_GzdeYilmaz_Tumaelik.pdf, (Erişim Tarihi: 4.12.2021).

Araştırmaçıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.